

Vélemény

Magas István doktori értekezéséről

Első, amit le kell szögezni: Magas István a témakörében hatalmas irodalmat ismer, dolgozott fel és rendszerezett. Már 2008-ban is (Közgazdasági Szemle 2008 november) helyesen látta a pénzügyi válság gyökereit az USA-ban. Korábbi monográfiái ugyancsak igyekeztek átfogó képet adni a világgazdaság „működési mechanizmusáról”, ha szabad ezt a kifejezést alkalmaznunk a globalizáció jelen szakaszára.

A szerző világosan lerögzíti, hogy nem létezik valamiféle „világállam”, így a nemzeti gazdaságpolitikákhoz hasonló, világméretű gazdaság- politikáról nem beszélhetünk. Nincsenek olyan kiegyenlítő mechanizmusok világméreteken, mint a nemzeti adózási rendszerek, s a szabályozások döntő része is nemzeti jellegű. A szerző- nem új, de újfent megerősített – tétele az, hogy bizonyos nemzetközi koordinációs mechanizmus kiépítésére elengedhetetlenül szükség van. Különösen igaz ez a nemzetközi pénzügyi rendszerre, amely *rendkívül nagy veszteségekkel dolgozik*. (Magas, 2011. 21.o) Ezen a nemzetközi szabályozás változása enyhítene . (Uo. 25.o) Erősen emlékeztet ez az általában, de a globális pénzügyi válság kapcsán különösképpen igaz megállapítás Lőrinczné Istvánffy Hajna évtizedekkel korábban doktori téziseiben kifejtett álláspontjára, a nemzetközi valutarendszer kooperációs kényszerére vonatkozóan. Mintegy megerősíti azt az új és drámai fejlemények tükrében. A tétel meglehetősen általános, és mások által is osztott megállapítás. Ami benne új, az, hogy – a szerző szerint- a bretton – woods-i (és nem „breton”, - elírás a tézisekben...) valutarendszer óta először ismerték el a világ vezető hatalmai a *szorosabb gazdaságpolitikai együttműködés* szükségességét. Helyesen látja, hogy ez részben könnyebb, de részben nehezebb lett a multi - poláris gazdasági hatalmi központok kiépülésével. Leginkább nyilván a szabályozási harmonizáció jöhet szóba. Megjegyzendő, ez azért megint csak nem új felismerés, hiszen a bázeli bankszabályozás és más nemzetközi pénzügyi szabályozó-harmonizációs megállapodások már régebben napirenden voltak, fejlődtek is, más kérdés, milyen hatékonysággal, eredménnyel a „compliance”, az alkalmazás terén.

A második, amit ugyancsak előre kell bocsátani, az a szerzőnek a globalizáció problémaköréhez való hozzáállása. Eredeti elemzéseket a globalizáció hatásaira vonatkozóan nem végzett - ez aligha várható el egy magyarországi kutatótól, hiszen megfelelő anyagi támogatással rendelkező egész intézetek munkáját igényelné -, viszont alaposan ismeri a tárgyban megjelenő nemzetközi elemzéseket, „mértékadó szakmai és kormánykörök” véleményét, munkáit. Legyünk őszinték: ki róhatja fel neki, hogy szerzőnk „hajlik arra”(Tézisek 24.o,) hogy ezen nézeteket a magáévá tegye? Ki tudna ezekkel az apparátusokkal versenyre kelni, s komoly elemzések alapján más következtetésre jutni? Legfeljebb, ha logikai alapon lehetséges.

E nézetek lényege, hogy nem a kapitalizmus, nem az amerikai korporatizmus végével állunk szemben, hanem emberi és szakmai hibák szerencsétlen összetorlódásával, amit azonban- tanulva a gazdaságtörténetből - megfelelő intézkedésekkel meg lehetett oldani. Ben Bernarke- aki professzorként a nagy Válság kutatója volt, tudta, hogy milyen problémát jelentett a 29-33-as válságban a monetáris szűkítés. Éppen ezért –kissé populisztikusan, - de valóban azt mondta, hogy ha kell, helikopterről szórja be New Yorkot dollárral, hogy elkerülje a deflációs válságot. Intézkedései- és az amerikai kormánydöntések hatására- a válság súlyosbodása, a nemzetközi pénzügyi rendszer összeomlása valóban elkerülhető lett. (Megjegyzem, a korporatizmus pontosabb kifejtése célszerű

lett volna. Értem, szerzőnk milyen értelemben használja az „amerikai” jelzővel pontosítva, de az általános szóhasználatban ez a kifejezés jelentős mértékben lefoglalt a „tripartit” jellegű gazdaságműködés kifejezésére. Itt nyilván nem erről van szó.)

A magam részéről azonban nem értek egyet a szerző túlságosan is megengedő hangvételével, amivel az egyéb „unortodox” lépéseket értékeli. Az államosítás szerinte „csak átmeneti intézkedés”, „nem pénzügyi szocializmus” (160.o.) A FED un. mennyiségi könnyítései, azaz rendkívüli kötvényvásárlásai (adott esetben cégektől is) úgy mond, „csak bizalom-építési célt” szolgáltak, nem voltak a működő rendszer alapvető változásai. Legalább is, szerzőnk szerint. Ezt én másképp látom. Számomra a rendszer egészének működését illetően *alapvető változás*, hogy akár átmenetileg, akár tartósan- hisz egy francia közmondás szerint nincs tartósabb, mint az átmenet -, a rendszer felrúgja saját alaptételeit, amire évtizedek pénzügytana épült.

Generációk tanulták, hogy a jegybank a bankok bankja, nem lép kapcsolatba közvetlenül vállalatokkal, ezt az üzleti bankokra bízta...Most a FED mégis megtette. A jegybank közvetlenül még az államtól se vásárol államkötvényeket, csak a másodlagos piacon. Az inflációtól való félelem miatt eddig a z ECB tartózkodó volt e tekintetben, a bajbajutott országok kötvényeit illetően. A piacra bízta korábban- az meg, sajnos, a válság beköszönte után nem vette. Most változtatott az ECB a magatartásán.

Az USA gazdaságpolitikájának a szigorú államosítás - ellenessége közismert volt. Még a Nagy Válság után is elkerülte az államosításokat, amelyek Európa számos gazdaságában általánosak voltak, hiszen számos kompetitív ágazatba tartozó céget vettek állami tulajdonba akkor, (lásd a nagy olasz állami holdingokat. A német rendszer ebből a szempontból többnyire kivétel volt. Ott az állam valóban nem az államosításon keresztül, hanem más módon gyűrte maga alá a magánszektor.)

Most mégis meglépte az amerikai kormányzat. Igaz, az USA-ban nem „nationalization”-nek, hanem conservatorship alá helyezésnek nevezik a lépéseket, de ezek mégis, de facto államosítást jelentenek. Mi más a(z állami)tulajdon (is), mint a stratégiai jogok gyakorlása, és a hasznok élvezete? Ez pedig a conservatorship esetében is fennáll, az állam javára. Jogosan, hiszen ez a minimálisan elvárható a nyújtott mentőakció fejében, mondjuk, a hatalmas jelzálog- intézetek, a Fannie Mae, vagy a Freddie Mac esetében.(Amelyek - elég megtévesztő módon- korábban is úgy működtek, *mintha* hivatalos állami garancia lett volna fölöttük. Hát most valóban megvalósult...)

Nagyon sok olyan változás tapasztalható tehát, amely korszakos jelentőségűnek tűnik.

Kétségtelen, annak idején a NEW DEAL is felrúgta az addigi gazdasági működés liberális szabályait. S valóban, ezt követően sem szűnt meg a kapitalizmus. Sőt, éppen így maradt fenn, a változások eredményeképpen. De senki a világon nem vitatja el, hogy az akkor végbement változások lényegesen módosították a kapitalizmus természetét. Samuelson kifejezésével élve, „ vegyes gazdaság” jött létre, amelyben az államnak komoly, főleg szabályozó szerepe van. (Elég utalni csak arra a hatalmas jogszabálytömeg-változtatásra, amelyet L. Brandeis US főbíró munkatársa, J.Landis fejtett ki a harmincas években, a Securities and Exchange Comission rendszerének jogi kidolgozásával, a bank - szabályozásokkal. Hogy - Rooseveltnél szavait igézzük -, „Soha többé ne legyen Insullismus !”, értve ezen Samuel Insull pénzügyi mágus hazard befektetési gyakorlatát... Hát, mégiscsak lett valami hasonló, napjainkra. Éppen azért, mert az egykkori szabályozásokat a globalizmus idején enyhítették az USA-ban).

Ha tehát szerzőnk azt érti a leírtak alatt, hogy azért természetesen fennmarad a továbbiakban is a kapitalista gazdaság, értve ezen a „mit, hogyan, kinek” kérdésére döntően az egyéni érdekek alapján választ adó rendszert, azt elfogadom. De hogy a mostani válság ne lenne fontos határvonal, csak „átmeneti intézkedés”, azt nem. Hiszen az elmúlt két évtizedet a Washingtoni konszenzus jegyében a liberalizálás, privatizálás, deregulálás és a pénzügyi innoválás jellemezte. A válság hatására e téren igen markáns változások voltak, s talán még lesznek is. Bizonyos re-reguláció feltétlenül, s egyes típusú innovációkat is korlátoznak.

De más vonatkozásokban is van szemléleti különbség álláspontjaink között. Szerzőnk nagy megelégedéssel állapítja meg, hogy az elmúlt időszakban a gazdasági *konjunktúra-ingadozások* különösen az USA-ban, és emellett az NSZK-ban is csökkentek. Nem látja azonban legalább is nem utal rá-, hogy ez a New Age milyen *veszélyes jelenségeket* hozott magával. Elfogadja a Greenspan-éra sikerességét, de nem látja, hogy a mesterségesen leszorított kamatszint - mert valljuk be, mesterséges akcióról volt szó- monetáris politikája mennyire eltorzította *a munka-tőke értékarányt*. Többek között ez is egyik oka lett a termelés fejlődő országokba való kiszervezésének, a magas munkanélküliségnek. Talán azért sincs mindez jobban kiemelve, mert a korszak jeles pénzügyi szakértőjének, Raghuram Rajan chicagói professzornak a munkáira relatíve kevésbé támaszkodik szerzőnk. Nem lehet természetesen minden idézett szerző egyforma mélységű ismeretét elvárni egy kutatótól, ezt elfogadom, hiszen óriási irodalmat tekintett át. Ugyanakkor, Rajan professzor nagyon érdekes megállapításokat tesz a nemzetközi tőkeáramlás és a gazdasági növekedés kapcsolatáról, amelyek nem igazán csengenek egybe Magas István azon tételével, hogy „általános esetben a pénzügyi nyitottság segítette a gazdasági növekedést.” Egyenesen az ellenkezőjét állítja! S nem ma, hanem már 2006 óta... Továbbmenve, hiányolom Lámfalussy Sándor 2008-as, a Pénzügyi válságok a fejlődő országokban c. könyvének (Akadémiai Kiadó, 2008) bevonását is a tanulmány elemzési körébe. Szerzőnk igen sok válsággal foglalkozó tanulmányra hivatkozik. Erre a könyvre és az ezt feldolgozó hazai ismertetésekre, elemzésekre nemigen találtam utalást. Szokás a nemzetközi gazdasággal foglalkozóknál, hogy a hazaiak által már megemésztett tételekre kevésbé, mint a tiszta forrásra hivatkoznak. Ez helyes lehet, ha a hazai szerzők nem tesznek hozzá érdemi többletet az általuk (is) feldolgozott művekhez. De Lámfalussy - túl magyar kötődésén - valóban „tiszta forrás”. A professzor, az euro „atyja”, elvitathatatlanul a jelen nemzetközi pénzügytan legkiválóbb ismerője. Ezt a munkáját különösen fontosnak vélem, mert igen meglepő dolgokat állapít meg. Ha ő azt mondja, hogy *itt az ideje, hogy az IMF szabad tőkeáramlásra vonatkozó tételei felülvizsgálatra kerüljenek*, akkor úgy vélem, ez megfontolandó. Márpedig ennek nyilvánvaló oka abban rejlik, hogy a túlzott mértékű pénzügyi nyitottság *nem igazán volt hasznos a fenntartható gazdaság növekedése szempontjából*. Meglehet, a fejlődő országok válságait a szerző nem gondolta „általános esetnek”. Csakhogy Lámfalussy a fejlett országokra vonatkozóan is figyelemre méltó megállapításokat tesz: ha saját maguk problémáját se tudták tökéletesen megoldani, honnan veszik a bátorságot, hogy módszereik követésére a szorítsák a fejlődőeket? (Erről írtam Dogmák változóban c. tanulmányomban, a Pénzügyi Szemle hasábjain. Mellesleg, könyve 159. oldalán szerzőnk is utal a tőke - korlátozások - átmeneti – szükségességére.)

Magas István általában rendkívül óvatosan fogalmaz. Az előnyök mellett mindig felsorolja a hátrányokat, a pénzügyi globalizációt illetően is. Hangsúlyozza, hogy nem létezik egységes recept a tartós növekedési pályára, nehéz előre látni és jósolni, s hogy e téren „semmilyen elbizakodottság nem indokolt”. (Tézisek, 16.o.) Ezek alapján azonban nem egyértelmű, hogy miért hajlik arra a nézetre, hogy a globalizációs folyamatokat „inkább védelmébe vegye, minthogy elutasítsa”. (U.o.)

Más::„Nem lehet kétséges, hogy hosszútávon a nemzetközi tőkepiacok nyitottsága kínált előnyök nagyobbak, mint az elzárkózás által kínált rövidtávú hasznok.” (196. o.) Kicsit hitkérdéssé válik számomra ezek a következtetések. Szerzőnk arra hivatkozik a tanulmányozott nyugati források alapján, hogy a termelői és fogyasztói hasznok növekedése kimutatható. Más nemzetközi elemzések viszont arra hívják fel a figyelmet, hogy súlyosbodtak a jelen időszakban mind a fejlődő, mind a fejlett országokban a jövedelem differenciálódás mértékei, s az ebből eredő károk. Lehet, hogy az átlagok még rendben látszanak lenni a GDP /fő mérce alapján, de e mögött hatalmas tömegek alacsony életszínvonala húzódik meg, ami éppen a nemzetközi verseny élesedése miatt rosszabb, mint korábban. Jó adatot mutathat a fejlődőeknél is az átlag, mert magas a profit aránya. A szegénység mégse csökken. Igaz, hogy a globalizáció eredményeképp nagy térségek emelkedtek ki a teljes nyomorból (lásd Kína), s ott több százezer ember számára szűnt meg a maoista diktatúra csaknem elviselhetetlen szegénysége. Nem is kétli senki, hogy a szélsőséges doktriner kommunista megoldásnál, az ötvenes évek magyar, a harmincas évek ukrán, a hatvanas évek kínai állapotánál minden csak jobb lehet. De ha egy normális polgári fejlődéshez viszonyítunk, például Ausztriához, azért elgondolkodtató az elmúlt húsz évben végbement folyamatok eredménye. Vajon hogyan értékeljük azt a tényt, hogy Magyarországon az EU átlaghoz képest a bérszínvonal az elmúlt 20 évben 40-ről 25%-ra esett vissza? Hol van itt a magyar lakosság szempontjából nézve az „inkább előny”? Felteszem, hogy szerzőnk erre azt válaszolná, hogy azért ebben nemcsak a globalizáció, de maguk a magyarok is benne vannak... Ez igaz is. Mégis azt hiszem, a fő gond számunkra a globális folyamatok kedvezőtlen alakulása. Az éles nemzetközi verseny, ami sok területen szinte lehetetleníti a bérek Európához való felzárkózását, a közfogyasztás lehetőségét viszont folyamatosan szűkíti, az államadósság szolgálatának magas szintje, s a versenyképességet segítő közteher-csökkentések miatt.

Kérdés egyébként, egyáltalán, *miben mérjük* az un. haladást? Egy lehetséges mérce a lakosság jólét-emelkedése. Az *egész* lakosságénak... A munkanélküliség növekedése ennek mindenképpen ellentmond. Az életszínvonal pedig - ezt is figyelembe véve- átlagosan nem javult, legalább is nálunk. Egyes rétegeké igen. Ez felfele húzhatja az átlagot, de így is 12-14 év kellett, hogy ugyanott legyen a dolgozóknak, nyugdíjasoknak az életszínvonala, ahol 1990-ben volt. A tranzíciós válság alaposan visszavetette a folyamatokat, s később is akadozott a fejlődés. A válság most ismét visszafog. Közben Európa meg mégis csak haladt előre, bár jelenleg ott is vannak gondok. Különösen a magas munkanélküliség a döbbenetes. Hogyan mondhatjuk így, hogy „inkább jót” hozott a globalizmus? Sok jót hozott. A technikai haladásban bizonyosan. De nem eleget. És nem mindenkinek. Sokaknak rosszat.

Butaság lenne természetesen nem látni a globalizáció valóban meglévő hatalmas előnyeit. Az a rendkívül gyors technikai haladás, amit elértünk az info- technikában és számos területen, imponáló. De éppen a szerző interdiszciplináris szemléletének megfelelően, a szociológiai kép messze nem ilyen rózsás.

Térjünk is itt rá az interdiszciplináris közelítésre, ami a szerző jelen munkájának egyik vezérmotívuma. Azonnal le kell szögezmem, hogy míg a pénzügyi területen otthon vagyok, nem vindikálok azonban tudományfilozófiai érdemeket magamnak, így a művet e szempontból inkább csak az „értelmes fogyasztó” szemszögéből próbálom értékelni.

A szerzőnek azon törekvése, hogy a természettudományos analógiákat alkalmazza a gazdaságra, nem egyedülálló. Ezt ő is említi. Ugyanakkor, az un prigorin-i fogalmak szerinti elemzés távol áll tőlem. Az anyagi világban nem a tudomány csődje, hogy az előre jelezhetetlenség kemény valósággá válik, mondja. Azért ez a gazdaságtudományban elég nagy gond. A lepkeszárny rezdülésétől bekövetkező katasztrófa embermilliók életére lehet tragikus következménnyel...

Szerzőnk szimpatikus módon bevonja a termodinamikai közgazdaságtant a vizsgálódásba, hiszen a megújuló erőforrások szűkössége, a környezetszennyezés globális probléma. Utal az entrópia törvényére, a természettel való kapcsolatra, a fenntarthatóságra. Úgy véli, a z ember alkotta rendszerek sem menekülhetnek el az entrópia törvénye elől. Megállapítja ugyanakkor, hogy noha a nemzetközi piac jó „árgyártó gépezet”, szükség van piacon kívüli szabályozásra is. (76.o) A nemzetközi gazdaság - mint maga a gazdaság általában is – „öntanuló rendszer”. Szerzőnk megállapítása szerint az európai integrációs tömörülés sikeres, mert – úgymond- sikeresen stabilizálta önmagát és szűkebb integrációs környezetét. Egy nemzetgazdaság számára a nagyobb rendszerbe való ágyazódást jelent, több előnyt, mint hátrányt. Ezekkel a kijelentések szintjén maradó megállapításokkal nem tudok mit kezdeni.

Magas István munkájában megkísérel kibernetikai közelítéssel élni, bár megjegyzi, hogy nehéz meghatározni a rendszer „kimeneteit”. (Egy „ekvifinális” végkimenet azonosításakor „teljes a homály”). Rendkívül nehéz tehát modellezni. (73.o) Az, hogy rendszerelméleti alapon tárgyal, nem meglepő. Niall Fergusonnak a Civilizációk c. munkája is mint egy rendkívül összetett számítógépes rendszert idézi a világ-civilizációkat, melyek „ mint minden összetett, adaptív rendszer, meghatározhatatlan ideig látszólag egyensúlyban vannak, aztán hirtelen összeomlanak.” (Id. mű, 384 o) Szerzőnk is írja, hogy „a válság- gyanús folyamatok kordában tartása a globális rendszer szintjén nem megoldott” (82.o.) Rendkívül nehéz a domináns nemzetgazdaságokat a globális szempontok figyelembe vételére szorítani. A nemzetgazdaságok nemigen teszik magukévá a globális szempontokat, hacsak katasztrófához közeli állapot nem fenyeget. Ami működik, az a nemzetközi tőkepiac és a multinacionális cégek koordinációs mechanizmusa. (86.o.) Megállapítja, hogy ellentmondásos, hogy a multi cégek terveznek, a világgazdaságban mégis anarchia van. (Nem igazán érthető ez, mint új ellentmondás, hiszen ez a belső piacon is így van...) Inkább az a megfogalmazás kérdéses, hogy a nemzetközi tőkepiacok jól működnek-e? Pontosabban: milyen szempontból? Szerzőnk ugyanis írja, mennyire alkalmatlanok ezek a „hatékony forráselosztó és árképző mechanizmusok” a „globális rendszerigények” kielégítésére. (Tartós világgazdasági növekedés, munkaerő-piaci stabilitás, véges globális erőforrás kímélése, a kívánatos nemzetközi jövedelemkiegénylítés megvalósítása.) (86.o.) Akkor milyen szempontból működnek jól?

Tulajdonképpen a problémát az jelenti számomra, hogy nagyon sokszor keveredik a sein és a sollen. A normatív követelmény a valós helyzet leírásával. Jól látja, hogy az USA és Kína közötti aránytalanságok mérséklése szükséges, és ehhez mindkét félnek tennie kell. USA-nak adósságot mérsékelni, Kínának hazai fogyasztást növelni. De ennek mikéntjéről közelebbit nem tudunk meg. Nézzük a könyv végét . „ Nem kulcsvalutával rendelkező országnak jobb kihelyező, mint adós országnak lenni...” (246.o .) Igen, adónak lenni nem biztonságos, mert egy-kettőre kivonhatják a külföldi forrásokat, ha a bankrendszeren belül áramlottak be. De hogyan legyen fizetési mérleg-többletünk?? A kis tigriseknek sikerült, nekünk nem. Ez nyilván versenyképességi kérdés, legfőképpen. Vagy: „Kevésbé aggodalmas” külföldi forrással finanszírozni belföldi beruházást, mert az

kitermeli a törlesztést. Vagy igen, vagy nem. Ha hazai piacra termel csak, vagy infrastruktúráis jellegű, akkor aligha. Például nálunk, az infrastruktúrában.

Ami az USA nemzetközi pénzügyi helyzetét illeti, valóban igaz, hogy az USA nettó forrás bevonó. De milyen célra? Ezt érdemes jobban kibontani. Kormány-deficitjének fedezésére főként. Fizetési mérlegében azonban ennek a forrásbevonásnak a költségeit meghaladja a tőkekihelyezéseiből hazautalt hozam. A kihelyezők magáncégek. Befektetések hazautalt profitja magasabb, mint a forrásbevonás költsége. A forrásbevonó alapvetően a kormány, s eddig igen olcsón kapott külső forrást. A fizetési mérlegben a két szektor egybeolvad. Mondhatnánk azt is, hogy az USA fordítókörong, bevon tőkét, (állam), hogy kihelyezhessen (a magánszektorra...).

Az viszont biztos, hogy a kulcsvaluta pozícióból mindenképpen hasznot húz az USA, ebben igaza van a szerzőnek. Eleve ezért áramlik oly simán vissza a világban kint lévő sok dollár az USA-ba, hisz nincs árfolyamkockázat, s a hatalmas államadósság-piacon nem könnyen érezhető a tőke-ki-be áramlása a kötvényárfolyamokban sem.

Summa summarum:

Magas István nagyon sokat tud. Úgy gondolom, hozott többletet a PHD szinthez képest munkásságával. Magas Istvánnak vannak határozott nézőpontjai a világról. Meghatározott iskola képviselője, vezető egyénisége. Ez jelen munkájából is kitűnik. Híve a globalizmusnak, de azért látja árnyoldalait is. Helyzet-leírása többé-kevésbé helytálló, de értékelésével már lehet vitatkozni. Nézeteiben vannak, amivel nem értek egyet. Vannak, amelyeknél kissé nagyvonalúnak találok a megalapozást. Ugyanakkor, nem vitatom el ismereteinek szélességét, komplexitását. A komplexitást olykor túlbonyolításnak érzem, de ez lehet az én hibám. A vitára tűzést javaslom.

Botos Katalin DSc.